

Проф. д-р Данчо Зографски

СВЕТОЗАР МАРКОВИЌ ЗА ОСЛОБОДИТЕЛНАТА БОРБА НА БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ

Во времето кога се јавија најраните лучоноши и протагонисти на социјалистичката мисла во Србија, кога Светозар Марковиќ стапи на историската сцена, на општествено-економската стварност, на политичките борби и националните стремежи во Србија им удираа печат, од една страна, преплетувањето и судирањето на жилавите елементи и остатоци на патријархалното натурално стопанство со напирачките сили од помодерниот начин на производство, како и, од друга страна, острата спротивставеност и подвоеност на државата и носителите на власта од народните маси. Во тогашна Србија, како неодољна потреба се наложуваше отстранувањето на пречките за побрз и посестран развиток на производните сили, урнувањето на бирократскиот систем и демократизацијата на јавниот живот.

Светозар Марковиќ, како убеден приврзаник и пропагатор на социјалистичкото учење, ја сметаше анализата на конкретната ситуација и познавањето на распоредот на општествените сили како неопходен услов и тргнувачка основа за успешно разгорување и насочување борбата за еманципација и преобразба на Србија. Поради тоа општествено-економските услови, потребите и тенденциите на развитокот на неговата татковина суштински влијаеја врз главните концепции и ангажирањето на Светозар Марковиќ за утврдување и остварување основните акутни интереси и барања на широките слоеви од српскиот народ.

Без оглед на извесни противречности и утопијски примеси, во разбирањата на Светозар Марковиќ доминираше правилното согледување на важните постови и текови на историското движење. Неговите разбирања беа исполнети со непомислива критичка негаија на постојната состојба и со доследно определување за поправедно општествено-економско уредување. Со желба Србија да ја „сократи“ и „прерипа“ етапата на капиталистичкиот развиток, чии спротивности и негативни страни теориски и во стварноста ги запозна во Европа, С. Марковиќ,

под влијание на руските народници, социјалистите утописти и на Чернишевски, ја допуштале можноста Србија да премине на колосек на социјалистичката изградба со доброволно здружување на ситните сопственици заради организирање на пообемно производство со колективна сопственост врз средствата за производство.

Кон толкувањето на современите услови, настани и преврињаа приоѓаше со намера тоа да служи за надминување и прогресивно менување на стварноста. Дејствувајќи и борејќи се во примитивна, заостаната средина, во која селанството го сочинуваше преовладувачкиот дел на населението, а работничката класа што туку се јавуваше, С. Марковиќ обрнуваше големо внимание за расветлување положбата и оправданите барања на селанството и на другите слоеви од работното население. Беше сосема правилно неговото гледиште дека селанството ја претставува масовната основа и е значаен фактор во борбата за премавнување на застарените институции и односи.

Неприкосновена аксиома и окосница во разбирањата на Светозар Марковиќ претставува неговото убедување дека победоносната ослободителна борба и револуција ги отстранува пречките и го забрзува сестраниот развоток на народите на Балканот и на Југоисточна Европа. Тој го стекна тоа убедување и го зацврсти исто така и со разгледување односно со оценка на сушноста и последиците од ослободувањето на српскиот народ од турскиот јарем. Во својата книга СРБИЈА НА ИСТОК тоа многу пластично го изрази со следните зборови:

„Пресвртот што го направи револуцијата во српскиот народ е толку огромен што ние денес заправо не можеме ни да го претпоставиме неговото вистинско значење. Не беше тука само делење на турско-државната земја, нити промена на владата, туку тука е збришана цела една неработна класа на луѓе која живееше со сосем друг живот, говореше со друг јазик, веруваше друга вера, а го сметаше српскиот народ како свој имот. Спахиите кои го собираа десетокот, јаничарите кои примаа плата, ги држеа џумруците и се занимаваа со официјално грабење од народот, субашиите и дахиите — како пашите и кадиите, сето тоа исчезна... Од еднаш, значи, српскиот народ стана слободен и социјално и политички. Токму од тој момент можеше да стане збор за власт, закон и поредок во српскиот народ, бидејќи српскиот народ не ја признаваше турската држава за своја — нити себеси за граѓанин во неа. Понатаму: со уништувањето на турскиот елемент во Србија се започна промената на културата во

српскиот народ... Од тоа време започнува економското значење на прадовите, и започна процесот на распаѓање на патријархалното устројство на српскиот народ во селата⁽¹⁾).

Од овие и други слични Марковиќеви текстови јасно произлегува дека вооруженото востание против турското господство и за урнување на назадните аграрно-производни односи го третираше како варијанта и облик на антифеудална, национално-демократска револуција со која наедно се врши длабока општествена преобразба. С. Марковиќ ја сфаќаше исто така широчината, масовната подлога и карактерот на национално-ослободителната борба како во поглед неопходноста за рушење на постојните стени и пречки така и во поглед на создавање услови и можности за сестрана национална еманципација. „Сите народи што стануваа против туѓинските угнетувачи — нагласуваше С. Марковиќ, одеа кон тоа да се ослободат од политичкиот и општествениот притисок, од глобата, зулумот, кривото судење, тиранизирањето во јавниот и приватниот живот, а во исто време да си осигураат свој јазик, своја вера, свои обичаи и воопшто свои народни белези, кои го карактеризираат еден народ“⁽²⁾). Поради тоа, според Марковиќ, народите гледале на својата ослободителна борба, пред сè како на „борба за политичка слобода, просвета и благосостојба, т.е. за општествен напредок“⁽³⁾).

Имајќи ги предвид крупните промени во економско-социјалната структура кои настанаа со рушење на турското владеење и систем во Србија, Светозар Марковиќ и во подоцнежниот период на своето творештво, како и во многу студиозната и полемичната статија „Социјализмот и општественото прашање“, ја оценуваше борбата на српскиот народ за ослободување од турското робство, со оглед на нејзиниот карактер и реперкусии, како социјална револуција, бидејќи „масата на работниот народ се ослободила од туѓинската сопственичка раса“, а „српското општество добило сосем ново уредување базирано на слобода на трудот, натпреварот и сопственоста“⁽⁴⁾).

Што се однесува за социјалната револуција, таа во погледите на Св. Марковиќ значеше во исто време надминување и укинување на старото, конзервативното и на сè она што се отфрла и пропаѓа, како и раѓање и растење на ново, животворно, напредно. Револуционерните кризи и експлозии настануваат

¹⁾ Светозар Марковиќ, Србија на истоку, Сабрани списи, књ. III, Београд 1965, с. 146—147.

²⁾ Светозар Марковиќ, „Словенска Аустрија“ и српско јединство, Сабрани списи, књ. II, Београд 1965, с. 365.

³⁾ Светозар Марковиќ, Цит. дело, с. 366.

⁴⁾ Светозар Марковиќ, Социјализам и друштвено питање, Сабрани списи, књ. IV, Београд 1965, с. 408.

— спрема неговото мислење — како неизбежна закономерна последица од дејствата на сложениот сплет на фактори и околности, кои ги изразуваат насобраните општествени спротивности. Народните маси, зафатени со длабоко незадоволство и огорченост, го изразуваа својот револт со прибегнување кон насилба за да го искоренат старото и назадното и сè она што објективно пречи за настанување на ново, подобро, посовршено. Во тој поглед С. Марковиќ во потполност ја прифаќаше и ползуваше познатата Марксова мисла дека силата е бабица на новото општество што се раѓа во пазувите на старото општество⁵⁾.

Во статијата „Буна и револуција“, во која ги разгледува причините за избувнување на бунтови, вооружени востанија и револуции, Светозар Марковиќ дојде до заклучок дека „кога еден народ се наоѓа под притисок на насилници, кои не ги почитуваат правата на другите луѓе па ни самите закони на кои се заснива нивното владеење, тогаш нема друг пат да се ослободи народот освен: револуција“⁶⁾. Одделни бунти придонесуваа за подготвување и покренување на масите во револуција, како што, од друга страна, недостигот на такви движења ги успива масите, ја убива нивната самоувереност и ги онеспособува за револуција и слобода“⁷⁾.

При разгледувањето на погледите на Светозар Марковиќ во врска со револуцијата, како радикална социјална трансформација, не треба да се губи од вид неговата остроумна и децидно изразена формулација „дека општествената преобразба никако не може да се изврши со еден насилнички акт, со еден удар: со народно востание и со преврат“⁸⁾. Светозар Марковиќ категорично ги отфрлаше погрешните претстави за револуцијата, особено нагласувајќи дека општествената преобразба е долготраен процес и созревање на условите за „квалитативен скок“ и дека за тоа е потребна „организаторска работа на цели генерации“ за да се постигне соодветен „умен, морален развик“, т.е. неопходен степен на општествено-политичка свест и зрелост на масите за тие да се покренат во револуција. А таков степен на свест и зрелост на масите се постига, по зборовите на Светозар Марковиќ, „дури кога во еден народ ќе се појават многу луѓе, кои по своето лично чувство не можат да трпат насилба, дури тогаш е можна заедничка работа за ослободување од тиранијата: преврат или револуција“⁹⁾.

⁵⁾ Светозар Марковиќ, Цит. дело, с. 409.

⁶⁾ Светозар Марковиќ, Буна и револуција. Сабрани списи, књ. II, Београд.

⁷⁾ Светозар Марковиќ, Исто.

⁸⁾ Светозар Марковиќ, Социјализам и друштвено питање, Сабрани списи, књ. IV, Београд 1965, с. 408.

⁹⁾ Светозар Марковиќ, Буна и револуција, Сабрани списи, књ. II, Београд, 1965, с. 387—388.

Светозар Марковиќ беше исто така свесен за фактот дека настануваат ситуации кога неподносливите услови за живот во некои судбоносни моменти ги буткаат одделни народи во револуција и тогаш кога тие народи совршено добро знаат што сакаат да отфрлат и срушат („социјална ликвидација“), но немаат јасна претстава за уредувањето на идното поправедно општество, а сепак „се убедени дека полошо не може да биде и дека можат само да добијат ако ја урнат постојната состојба“¹⁰). Сфаќањето на Светозар Марковиќ за вооружената борба и востанието како средство на ослободителната борба за урнување на туѓинското национално господство и на застарените општествено-економски односи се изгради со внимателно проучување и следење на условите и превривањата во Србија во времето на избувнувањето и по востанието и со согледување на можностите и излезите за суштинска промена на состојбата во која стенкаа угнетуваните и ограбените балкански народи во државата на цариградските султани.

Стремејќи се кон вистинско трајно обединување на сирпски народ и на другите јужнословенски народи, Светозар Марковиќ особено истакнуваше дека тоа треба да се постигне со претходно ослободување на сите овие народи и така да се дојде „со слобода до единство“. Извојувањето на слободата и внатрешната демократизација го сфаќаше пред сè како средство, како пат за остварување на главната цел, што лапидарно ја изрази со зборовите: „Слободата е средство; менувањето на економските и општествените односи на народите, зголемувањето на умното и материјалното богатство на народите — тоа е целта на народите“¹¹). Од вонредна важност е фактот дека Светозар Марковиќ ја нагласуваше неопходноста од прераснување на ослободителната борба на јужнословенските и балканските народи во револуционерно движење за подлабоки општествени промени. Всушност гледаше на тој процес како на заемно проникнување и надоврзување на барањата и целите на националното ослободување и социјалната револуција во Југоисточна Европа.

Вистинските и правилно разбраните интереси на српскиот народ — по резонирањето на Светозар Марковиќ — го буткаа српскиот народ на патот на борба за ослободување и револуција на Балканот. Своите размисли, оценки и предвидувања за економско-социјалната содржина и насоченост на очекуваната револуција на Балканот како и за местото и улогата на Србија во таа револуција, Светозар Марковиќ ја сублимира во заврш-

¹⁰) Светозар Марковиќ, Социјализам и друштвено питање, Сабрани списи, књ. IV, Београд 1965, с. 415.

¹¹) Светозар Марковиќ, Српске обмане, Сабрани списи, књ. I, Београд 1965, с. 181.

ниот дел на својата книга СРБИЈА НА ИСТОК со поентата, со заклучок, „дека српскиот народ нема друг излез освен револуција на Балканскиот Полуостров, револуција која би завршила со уништување на сите држави што денес пречат тие народи да не можат да се обединат како *слободни луѓе и рамноправни работници*, како сојуз на општини — жупании — држави — како ќе им биде најпогодно“¹²).

Стојалиштето коешто Светозар Марковиќ доследно го спроведувааше се сведувааше на тоа дека единствен е правилен пат за извојување на најпотполна слобода, за доброволно обединување на јужнословенските и балканските народи и за прогресивно менување на нивното општествено уредување од основата до врвот, т.е. нивната внатрешна социјална револуција и трансформација. Бараните последици на таа револуција не можат да се очекуваат во колку револуцијата не заврши со уништување на сите постојни држави на Балканот и со обединување на балканските народи како „слободни луѓе и рамноправни граѓани“. Образовувањето на поширока државна заедница, федерација („со сојузно устројство“), не треба — спрема Марковиќ — да се базира толку на начелото на народноста колку на личната слобода на оние луѓе коишто стапуваат во „сојузна заедница“, во која ќе биде гарантирана „сечија народност“, како и можноста и правото „секоја народност да заземе самостојна група во сојузот“.

Вистинската слобода во праведното општество на иднината, во општество без експлоатација и угнетување, Светозар Марковиќ ја замислуваше како оваплотување и заемно преплетување на личната (индивидуална) и националната слобода. „Кога за основа на општественото уредување ги ставаме еднаквите права на секоја личност, подвлекуваше Марковиќ во својата значајна расправа *Социјализмот и општественото прашање* тогаш во тоа се содржи правото на секоја народност за развиток на своите особености¹³), при што ги имаше предвид, пред сè, оние белези што се однесуваа на карактерот („типот“) и јазикот на народот.

Концепцијата на Светозар Марковиќ за решавање на националното прашање на Балканот со борба за национално-политичко ослободување и државно конституирање и доброволно здружување на народите во поширока федеративна заедница и за револуционерна општествена трансформација јасно сведочи за неговата способност со правилно разбирање на историскиот тек и на стварноста да укажува на солуциите и расплетите кои најдобро одговараат на интересите, барањата и

¹²) Светозар Марковиќ, Србија на Истоку, Сабрани списи, књ. III, Београд, 1965, с. 221.

¹³) Светозар Марковиќ, Социјализам и друштвено питање, Сабрани списи, књ. IV, Београд 1965, с. 406—407.

стремежите на народните маси и на напредокот на вистинската демократија и социјализмот. Марковиќевото гледиште за решавање на замрсеното национално прашање на Балканот со социјална револуција и со создавање на федеративна држава на слободни рамноправни народи го одразуваше неговото длабоко сфаќање на историската ситуација и во многу нешто претставуваше далековидно предвидување на идниот развиток¹⁴⁾. Меѓутоа, ова не значи дека „Марковиќевата мисла за националното прашање не е безусловно кохерентна“ и дека нема извесни „нејаснотии и недоречености“ како „производ на неговите лични заблуди и на дилемите на времето во кое тој живееше“, макар што проблемите појавени во тоа време останаа за долго „централно прашање на политичките збиднувања, а неговите основни погледи и периоди кон тие прашања многу актуелни“¹⁵⁾. Освен тоа неопходно е да се истакне дека концептот на Светозар Марковиќ за решавање на националното прашање на Балканот се јавуваше истовремено како класна антитеза на буржоаските интереси и планови. Во тој поглед вонредна важност има осудата и спротивставувањето на Светозар Марковиќ на националистичките и великодржавните апетити на српските властодржци на чело со династијата на Обреновиќите во врска со ослободувањето на Србите што се под туѓ јарем и на другите балкански народи „со просто присвојување на соседните“ земји односно со територијално проширување и создавање на Голема Србија.“ Да се основа Голема Србија — резонираше Светозар Марковиќ — значи да се пренесе врховната влада... од султанот на владеачкото семејство на Обреновиќите“¹⁶⁾. И во таков случај би довеле до натурање на бирократскиот систем на Србија на други земји и народи и до пивна насилна анексија. Оваа оценка Светозар Марковиќ ја аргументираше со тврдењето дека Балканот е мозаик на разни народи кои нема да се согласат да бидат „анектирани“ и да дојдат под скиптарот на српската монархија. Токму поради тоа Марковиќ со право го поставува прашањето на кое логично следи негативен одговор: „Дали е вредно српскиот народ да се бори за таква бесмислица само за тоа што некои српски државници добиле волја да ги мајмунираат Кавур или Бизмарк“¹⁷⁾.

Етничката измешаност и шаренило во земјите на Југоисточна Европа е, по мислењето на Светозар Марковиќ, сериоз-

¹⁴⁾ Види: П. Дамјановиќ, Светозар Марковиќ у односу на марксизам. Глас САНУ, Одељење душтвених наука, књ. 17, Београд 1973, с. 116—117.

¹⁵⁾ Петар Стамболић, Светозар Марковиќ у своме времену и данас, Светозар 1975, с. 31.

¹⁶⁾ Светозар Марковиќ, Србија на Истоку, Сабрани списи, књ. III, Београд, 1965, с. 217.

¹⁷⁾ Светозар Марковиќ, Цит. дело, с. 221.

на пречка за формирање на „чисти“ национални држави. Од друга страна, Светозар Марковиќ во државно-политичкото и економското уредување на двете преостанати многунационални држави во Југоисточна Европа (Австро-Унгарија и Турција), како и во постојното уредување на самата Србија гледаше најголема пречка за демократско решавање на националното прашање во Подунавieto и Балканот. Водејќи сметка за сите овие моменти и околности, Марковиќ се изјаснуваше за „уништување на Турција и Австрија, за престанок на Србија и Црна Гора како самостојни кнежевства и за преврат на сиот политички склоп на српскиот народ“, нагласувајќи дека „Австрија и Турција не можат да се срушат без револуција“¹⁸⁾.

Поради тоа што а priori ја отфрлаше можноста да се постигне вистинска слобода и напредок на народот во рамките на постојните државни творби на Балканот и во Подунавieto, со збор и на дело се залагаше за рушење и распаѓање како на Австро-Унгарија и Турција, така и на српското и црногорското кнежевство. Односот на Светозар Марковиќ спрема судбината на двете многунационални државни формации — Отоманското царство и Австро-Унгарија — беше природна последица на разумното, свесното непријателство спрема тие столбови на реакцијата и угнетувањата. Никако Светозар Марковиќ не ја сакаше пропаста на Австро-Унгарија и Турција заради тоа за да се расчисти пат на тогашната српска држава да приграби дел од нивното наследство. Беше најупорен противник на било каква хегемонистичка великодржавничка замисла за обединување на народот со создавање на „Голема Србија“, предупредувајќи дека во таков случај таа неизбежно би морала да „стане војничко-полициска држава“ и кочица на општествено преобразување. Со вонредна лутидност, која навлегуваше во далечна иднина и на која стеченото историско искуство ѝ оддаде признание, Марковиќ изнесуваше дека „политиката која се ограничува на „голема и јака Србија“ побудува сомневање кај нашите природни сојузници на Балканскиот Полуостров“, поради што „српската народна политика мора да биде усмерена кон општо ослободување на Балканскиот Полуостров“¹⁹⁾. Тоа уште поексплицитно го изрази со следниве зборови: „Голема Србија“ е тесна и лоша зграда, па поради тоа не е способна да ги осигури српските народни интереси како што ни „Голема Бугарија“ не би ги осигурала интересите на бугарскиот народ“²⁰⁾. За Марковиќа беше надвор од секое сомневање дека само со вооружена борба односно со револуција на

¹⁸⁾ Светозар Марковиќ, „Словенска Аустрија“ и српско јединство. Сабрани списи, књ. II, Београд 1965, с. 370—371.

¹⁹⁾ Светозар Марковиќ, Велика Србија, Сабрани списи, књ. I, Београд, 1, 1965, с. 111.

²⁰⁾ Светозар Марковиќ, Исто.

сите — слободољубиви и напредни сили на Балканот може да се извојува слобода и обединување на балканските народи и нивни развиток во правец на натамошни прогресивни промени. Поради тоа што беше убеден дека „Австрија и Турција не можат да се срушат без револуција“, замислуваше и, сакаше радикалната измена на состојбата на Балканот да се спроведе како со уништување на двете царства така и со распаѓање на постојните слободни државички Србија и Црна Гора и со создавање на нивна почва на понапредно општествено уредување и нова широка балканска државна заедница.

Идеите и ставовите на Светар Марковиќ за карактерот и целите на ослободителната борба на народите и за решавање на националното прашање на Балканот не претставуваат заокружена целина во колку се испуштат од предвид неговиот однос кон начелата на државната легитимност и „историските права“, како и спрема австро-словенските федералистички комбинации. Станувајќи против легитимитетот, Светозар Марковиќ всушност најрешително ја непираше оправданоста на постоењето на држави и односи создадени во текот на историскиот развиток, најчесто покрај и спротив волјата и интересите на народите. Така за Хабзбуршката монархија односно за австро-унгарското многунационално царство пишуваше дека е „скрпено со женидби, со наследство и разни договори“ и дека се „држело со језуитски лагари и груба солдатска сила“²¹). Исто така ги наведуваше начелата на легитимитетот и меѓудржавните договори како главни околности и факти што го утврдуваат и гарантираат статуското во Турција и Србија.²²)

Смислата на Марковиќевото отфрлање на начелата на државната легитимност се состоеше во непирањето на практиката на класното општество со дипломатски надигрувања и ценкања и со аранжмани на државните врвови да се решаваат судбоносни прашања за животот и иднината на народите. Тогашните заговарања од одредени политички кругови за можноста да опстане, да се регенерира и преуреди Австро-Унгарија со нејзино реорганизирање односно федерализација го нарекуваше „накарада од федерализам“ и реакционерна утопија. Евентуалното претворање на двојната монархија во „словенска“, „федеративна“ Австрија би претставувало (по мислењето на Марковиќа) „назаднување во историјата на австриските народи“ и нешто поголем отколку „централистичка“ или „дуалистичка“ Австрија. Ова пред сè поради тоа што вистинскиот демократски федерализам, а не некој негов скрпен сурогат, ќе

21) Светозар Марковиќ, „Словенска Аустрија“ и српско јединство, Сабрани списи, кн. II, Београд 1965, с. 367.

22) Светозар Марковиќ, Цит. дело, с. 371.

биде можно да се воспостави единствено како доброволен „сојуз на народите, а не сојуз на историските држави“²³⁾.

Со оглед на тогашните државно-политички прилики во Австро-Унгарија Светозар Марковиќ тврдеше дека во неа не може да се оствари сојуз на народите „пред да се сруши австриското царство и унгарското кралство, т.е. не може да се сврши без внатрешна револуција во Австро-Унгарија“²⁴⁾. Светозар Марковиќ постојано укажуваше на тоа дека народите на оваа многунационална држава, изложени на угнетување и обезличување, немаат изгледи да ја изменат и подобрат својата состојба сè „додека не се собори сета државна зграда во Австрија“²⁵⁾.

Подознежните процеси и резултати на историските збиднувања и општествениот развој во значителна мерка ја потврдија правилноста на оценките и на предвидувањата на Светозар Марковиќ не само во поглед на неизбежното распаѓање на Турција и Австро-Унгарија, туку и во врска со обликот на новото економско-социјално и државно уредување на преминот од капитализам во социјализам. Како што е познато, Светозар Марковиќ ја истакнуваше самоуправата како најпогодна форма, основа и лост на новото уредување. Неговите погледи за сушноста, функционирањето и изразувањето на самоуправата многу подробно и со убедлива аргументација се изложени во многу негови трудови и статии (Народно собрание, Окружни собранија, Србија на Исток, Од каде доаѓа нашата сиромаштија?, Околија, Суд и правда, Финансии, Социјализмот и општественото прашање и др.). Наспроти намразениот паразитски бирократски систем во Србија, чие рушење го сметаше за неодложна „вистинска потреба во Србија“, Светозар Марковиќ ги изнесуваше идеите за самоуправата која треба да биде стожер и двигател на прогресивната трансформација на српското општество и држава со цел за остварување на најпотполн народен суверенитет.

Совесното проучување на вкоренетите долготрајни институции и односи во минатото на српскиот народ, како и анализата на државно-правниот развој на Србија по 1804 година, го доведоа Светозар Марковиќ до признавање на неопходноста и целесходноста од темелно преобразување на ситот јавен живот и државно уредување на Србија, за преобразување што

²³⁾ Исто.

²⁴⁾ Исто.

²⁵⁾ Светозар Марковиќ, Цит. дело, с. 367. Во истата статија Светозар Марковиќ оваа мисла ја изрази уште покатегорично: „Ние сме дошле до заклучок дека сојуз на народите во Австрија може да постои тогаш кога ќе се порушат сите историски права на коишто се држат германската и унгарската влада над австриските народи; кога ќе се скрши сета државна солдатско-чиновничка машина која ги држи сега тие народи во покорност — со еден збор, кога современа Австрија ќе нестане“.

најдобро би се извршило со воведување на народна самоуправа. Според сфаќањето на Светозар Марковиќ патријархалната заедница и општина со своето дејствување во економскиот и национално-политичкиот живот на Србија одиграле пресудна улога во борбата за заштита на виталните интереси на српскиот народ и за неговото ослободување од турското господство. Како што биле извори и жаришта на националната демократска револуција, чии огин ги изгоре и ги помете беговскиот деспотизам и узурпации во Србија, Марковиќ докажуваше дека тие треба да станат главни потпори на обновената, преобразената држава.

Овде треба посебно да се истакне фактот дека Светозар Марковиќ при разјаснувањето на самоуправата постојано ја имал предвид како нејзината политичка така и нејзината економска сушност и димензија. Марковиќ со сето свое битие сакаше сомниот народ преку самоуправни тела да решава за сите прашања на својот живот и развиток, т.е. народот да биде не само извор туку и неограничен господар и носител на сета власт. А основниот принцип на Светозар Марковиќ дека „народот треба да биде единствен извор и потполно суверен во вршењето на власта“, сосема правилно е означен како принцип кој „бил и ќе биде секогаш основен принцип на вистинската демократија.“²⁶).

Спротивставувајќи му ја на противнародното бирократско владеење и централистичко државно уредување на тогашна Србија новата организација на општинската самоуправа, С. Марковиќ ја истакна потребата државата да стане „збир на социјално-економски општини“ и окрузи, чии собранија автономно ќе раководат со работите од областа на стопанството, културата, управата и јавниот живот. „На тој начин — дадена е прегнантина формулација во книгата на Светозар Марковиќ СРБИЈА НА ИСТОК — новата српска држава би станала општествена установа — установа на која ѝ е цел со општа, општествена сила да се развива и усовершува секоја одделна личност, да се развива и да се организира трудот и производството на народот“²⁷).

За да би станала Србија таква држава неопходно е во неа да биде обезбедено не само потполно слободно изразување на народната волја, туку народната волја да биде највисок закон и наредбодател, што најарно може да се оствари со воведување и работа на општинската самоуправа. Од друга страна, српската народна политика на надворешнополитички план мора да биде сосредоточена кон постигање на целта од историско

²⁶) Види: Предговор од Д. Левков во книгата „Светозар Марковиќ. Одбрани страници“, Скопје 1965, с. 19.

²⁷) Светозар Марковиќ, Србија на Исток, Сабрани списи, књ. III, Београд 1965, с. 208.

значење — ослободување на потиснатите сонародници како и на братските и соседните народи на Балканот. Марковиќ во врска со тоа му укажуваше на српскиот народ на неговото право и должност да ги исползува расположивите средства (вклучувајќи ја и државата) за тоа да „произведе потполна револуција во Турција и со помошта на револуцијата да изврши потполно ослободување — свое и на другите угнетени браќа“⁽²⁸⁾.

За Светозар Марковиќ најнапречен пат до таа цел водеше низ вооружената борба и револуцијата. Меѓутоа, таа револуција навистина ќе претставува историска пресвртница во колку биде придружена со внатрешно преобразување на Србија и со образување на голема државна заедница (од федеративен тип) на Балканот.

Светозар Марковиќ, кој свесно и незапирливо се стремеше кон развитокот на српскиот народ во дух и насока на социјализмот, програмата на напредните стремежи на својата средина и време ја резимира во следниве барања: „социјална преобразба одвнатре, врз основа на народен суверенитет и општинската самоуправа; револуција во Турција и федерација на Балканскиот Полуостров“⁽²⁹⁾,

Ставовите, оценките и визиите на Светозар Марковиќ за разни проблеми и аспекти на тактиката и стратегијата на ослободителната борба на балканските народи и за нивните стремежи кон демократија, прогрес и социјализам влечат корени од неговото идејно определување за социјализмот и наедно се одраз на условите, односите и потребите на национално-политичкиот и општествениот живот и развиток на Србија и на останатите балкански земји. Во погледите на Светозар Марковиќ се рефлектираат конкретно-историските специфичности на Србија и на времето во кое тој живееше и дејствуваше. Тоа особено доаѓа до израз во вниманието што тој го посветуваше на прашањата за самоуправата и демократизацијата на српското општество и за отстранување пречките што можат да го сопињаат прогресивниот развиток на Србија и нејзиниот придонес за федеративно обединување на југословенските и балканските народи. Таквата преокупација на Светозар Марковиќ беше сосема разбирлива и оправдана, бидејќи Србија тогаш навистина се наоѓаше „пред заострените проблеми на една недовршена буржоаска револуција, пред проблемите на општиот развој“⁽³⁰⁾.

Светозар Марковиќ ја обусловуваше борбата за ослободување и обединување, за доследно решавање на националното прашање на Балканот, со социјална револуција и со образу-

²⁸⁾ Светозар Марковиќ, Цит. дело, с. 221.

²⁹⁾ Светозар Марковиќ, Социјализам и друштвено питање, Сабрани списи, књ. IV, Београд 1965, с. 423.

вање на федеративна државна заедница на слободни и рамноправни народи. Со тоа покажа колку суштински и интернационалистички ја сфаќа балканската констелација и во исто време покажа ретка видовитост во однос на тековите и промените во иднина. Марковиќевата визија и антиципација на идниот развој сјајно се потврдија во достигнуќата на југословенските народи во борбата за решавање на националното прашање и за социјалистичка преобразба, во борбата со која го извојуваа сопственото ослободување и доброволното обединување во заедничка држава на рамноправна основа, со федеративно уредување и со самоуправање на трудбеничките маси.

Во визијата на Светозар Марковиќ, како и во сето негово интелектуално творештво и практична дејност, се провлекува како црвена нишка спонтаното, органското усогласување и проникнување на класната, националната и интернационалната компонента. Тоа беше последица од созревањето и формирањето на Светозар Марковиќ, коешто се вршеше — како што констатира Душан Недељковиќ — под влијание на општествено-политичките и идејните прилики, борби и стремежи во Србија, под влијание на напредната мисла на револуционерната демократија и на научниот социјализам на Карл Маркс и на идејното зрачење од Првата интернационала³¹⁾. Благодарение на сите овие околности и влијанија Светозар Марковиќ беше во состојба најдлабоко да ја сфати смислата на ослободителната борба на народите на Балканот и подобро и подалеку од мнозинството на своите современици да ја согледа иднината.

³⁰⁾ Петар Стамболић, Цит. дело, с. 13.

³¹⁾ Види: др. Душан Недељковиќ, Лик Светозара Марковића, револуционара, мислиоца и негова три извора и три саставна дела, Гласник Српске академије наука, књ. 3, св. 2, Београд 1951, с. 200—207.